

Les construccions rurals i el seu ús a les terres de ponent de principis del segle XX

Vicent Loscos

vloscos@gmail.com

Amics de l'Arquitectura Popular

L'arquitectura rural en el paisatge

Les construccions rurals, elements d'arquitectura popular que veiem dispersos al camp, tenen un interès no solament paisatgístic, sinó testimonial d'una època coincident amb l'expansió de l'agricultura a Catalunya. Aquesta època de plenitud la podem situar a partir de meitats del segle XVIII, quan amb l'augment demogràfic es produeix la conversió de boscos comunals a terres de cultiu, a més de la desamortització dels bens eclesiàstics i les vendes de les propietats dels senyors als agricultors. Arriba fins a meitats del segle XX, quan apareix la mecanització. Al llarg de tot aquest període es guanya terreny al bosc i s'optimitza la terra cultivable. Es desbrossen les finques ermes i s'anivella el terreny en bancals mitjançant parets de contenció, que servaven la terra i retenien l'aigua de pluja. Aquestes parets reben els noms d'"espones", "marges" o "ribes" segons el lloc. Després, amb la pedra sobrera, es fan les cabanes de tipologia diversa. És clar que les millors mostres, tant de parets com de cabanes, es van fer amb bona pedra de pedrera allà on n'hi havia, cosa que dóna una unitat perceptible a les parets de cabanes, dels marges del camp i de les cases, enllestint un tot apreciable. És el cas, per exemple, de Sant Ramon i pobles veïns, a la Segarra. A la zona entre l'Urgell i el Pla d'Urgell hi ha un predomini de construccions de tàpia que venen a demostrar el fet que l'arquitectura popular s'estableix a cada zona sobre els materials més a l'abast. No solament les veiem al camp, sinó que moltes de les cases a les poblacions són de

tàpia totalment o parcial, encara que el fet d'estar arrebossades les dissimula a primera vista.

A gran part del territori, la presència de cabanes es manté en una densitat tènue, que no deixa de cridar l'atenció, amb un punt d'anacronisme i humilitat davant les construccions modernes, magatzems, granges i grans pallisses, que ens informen de la seva presència desafiant un paisatge, al qual no ajuden gaire. La instal·lació d'aquestes estructures prepotents ens diu que s'ha girat un full de la història. Que s'ha deixat enrere, perduda en els temps dels nostres avis, una forma generalitzada de viure i de treballar la terra. Una terra a la qual pertanyien unívocament els seus habitants, i un paisatge fet un jardí de camps de cultiu, entre parets i cabanes on encara es pot contemplar, apreciablement endreçada, la mateixa pedra, la mateixa terra i la mateixa herba que es troba pels camps, puntejats discretament de fileres d'arbres. Aquestes formes construïdes configuren un paisatge pròpiament rural, on cada element té una lògica, on cada peça va allà on podia anar, i que quan s'esfondra per abandonament, retorna al mateix tros de terra d'on van sortir. Altra cosa són els enormes magatzems i pallisses, amb les seves cobertes metàl·liques, arribades allí en algun tràiler, i encara moltes granges, com a segments de ferrocarril ancorats pels afores, que fan impossible aquella foto panoràmica del poble.

*Cabana de volta tapada amb cisterna. Construcció de pedra seca.
Verdú (Urgell).*

És clar que l'arquitectura tradicional no s'acaba amb les cabanes i marges. Es troben eres magnífiques amb les seves construccions adequades, veritables monuments en pedra, pous, colomars, pletes i hostals que sovint destaquen en el terreny. Però les constants de la pedra, terra i herba a la vista, les situa dins del mateix entorn humà dels camps de cultiu, on tot es feia, sense presses, amb les mans i l'instint. La seva fesomia es pot emparentar sense prejudicis amb l'art romànic, a diferència de la major part del que es fa ara, amb el vidre, ciment i metall, materials característics d'aquest anar per feina que ens hem imposat, i que produeix aquesta mena d'objectes, de presència ben prescindible al camp.

Les rutines del món rural

Abans de l'esmentada transformació -iniciada fa uns cinquanta anys-, el treball de la terra, amb els medis de què es disposava, era lent i pesat, sense cap altre motor que la força física de persones i animals. Les poblacions restaven mig buides pels diversos i successius treballs que requeria el camp durant una bona part del calendari. Això no solament consistia en les feines agrícoles, sinó que hi havia el necessari treball de manteniment. En algun contracte fet a mitgers, es pot llegir que una de les feines de l'any era reparar els coladors que l'aigua deixava als marges. És clar que fa anys que aquest manteniment rutinari ha desaparegut en la major part de llocs, i els resultats estan a la vista. En qualsevol cas, els homes es passaven gran part del dia al camp. Els carros sortien de matinada –no tan mandrosos com diu la cançó- cap al tros, per no tornar fins ben entrada la tarda. Solament llavors, els pobles s'anaven submergint en la intimitat del capvespre, per compartir el temps comú. Quan el treball del dia es feia en solitari, els homes encara es trobaven cap al tard en algun lloc a l'aire lliure per fer-la petar. Per la seva banda, les dones s'aplegaven al safareig, on la conversa múltiple i cridanera durava el mateix temps, ni un minut més, que la feina. Els safareigs acostumaven a estar protegits del sol, generalment amb arbres, cosa que feia l'indret agradable. Actualment se'n conserven encara en bon estat com a patrimoni ben apreciable en algunes poblacions.

Les festivitats se seguïen comunitàriament amb tots els ingredients que les tradicions van anar consolidant amb el temps. La gent es mudava, i anava a missa, al cafè, al concert, al futbol i al ball, gairebé col·lectivament, amb aquella innocència disciplinada i vital amb què després omplirien les sales de cine per empassar-se, com si res, la pel·lícula que se servia. A l'hora de les collites, el treball del camp ja era col·lectiu, de manera que s'establí un canvi important en les rutines de l'any. El fet de treballar en equip feia que els cants acompanyessin les colles, tant a l'hora de la feina com quan s'anava o tornava del tros. Això passava al collir les olives, a la verema i a l'hora de segar i d'espigolar. Tot i que els qui treballaven sols ja cantaven sovint, de manera que sempre hi havia qui es feia escoltar, quan els treballs es feien per colles rivalitzaven en el cant, que es produïa d'una feixa o d'una finca a l'altra, mentrestant anaven collint. També era usual que una persona cantés per tota la colla que espigolaven. El cantar alegrava la vida d'aquelles persones que, a canvi del treball, obtenien una paga escassa però suficient per mantenir una economia familiar que, en gran part, s'abastia de la pròpia producció. Els treballs a jornal convivien amb formes d'intercanvi ben establertes, com el quilo de pa que donaven els forners per quilo de farina que es portava al forn, i encara amb altres de més pintorescs, com el d'un barber que per tallar els cabells demanava un ou, o la mestra que cobrava un conill pel repàs de tot el mes.

Les masies i cabanes

Masia fortificada. Vilagrassa (Urgell).

A l'Urgell i comarques de secà veïnes, després que la fil·loxera arruïnés les vinyes, a finals del segle XIX, el cereal va passar a ser la collita principal. El segar i el batre constituïen el treball més intens, i la vida del poble s'hi subordinava totalment, de manera que al maig els nens acabaven l'escola i tota la família se n'anava a fer vida a les eres, on compartien la feina. Les eres es trobaven fora de les poblacions, encara que les més importants solien estar ben bé

a la mateixa sortida del poble. També hi havia les masies on ja s'hi vivia tot l'any. No eren tan abundants com a la Catalunya Vella, però n'hi havia en quantitat suficient per comunicar-se en temps de dificultats. Les masies excel·lien en el règim autosuficient i, tal com les coneixem, estaven integrades per diverses construccions entorn de la vivenda posada a tocar de les propietats. Viure a les masies volia dir que els nens havien d'anar a peu a l'escola, de

vegades bastant lluny. Més humils eren els masos, amb la casa de pagès i una tanca sovint elevada que delimitava el corral. També eren habitats tot l'any. Les construccions on es vivia temporalment ja eren cabanes que podien ser com a casetes de dos pisos, molt comuns a les terres de Lleida, o de menor envergadura. Cap a la zona d'Agramunt es pot observar encara com moltes d'aquestes

Bassa de la mateixa masia.

cabanes van acompanyades per una petita cort -les anomenen "quadres"- i s'habitaven a l'estiu de manera similar als masos. Entre totes aquestes construccions es pot trobar exemples de diversa categoria; des de masies imponents, fins i tot fortificades en alguna època, fins a humils masos i cabanes de tàpia.

Però l'objecte més singular és la cabana de volta. D'aquestes, és prou coneguda la del tipus de les Garrigues, feta normalment amb bona pedra i d'agradable presència amb la volta vista. Un altre tipus interessant és la de façana lateral. En queden alguns exemplars a Puigverd d'Agramunt i termes propers. Són exemplars construïts amb quantitats considerables de pedra arenosa per bons pedrapiquers de la zona. Totes tenen en comú la

volta de canó -o les seves variants- i el fet d'estar cobertes de terra on l'herba hi creix, si no s'hi ha plantat lliris blaus, que són una bona protecció permanent. Les cabanes de volta gaudeixen de bona temperatura en tota època de l'any. En aquest sentit eren justament apreciades pels que es desplaçaven a peu a més d'un dia de camí i feien nit a les cabanes. També

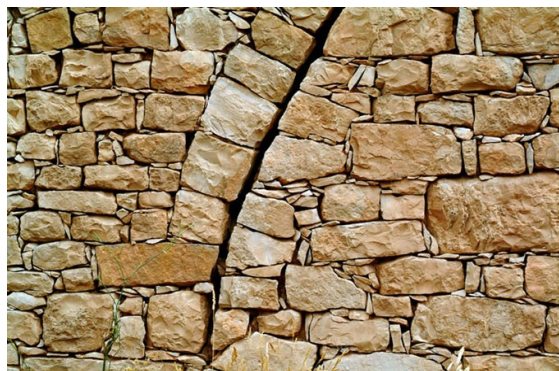

Mas amb cobert i tanca. Construcció de tàpia. Bellpuig (Urgell).

hem de recordar la funció de refugi que van prestar moltes cabanes al temps de la guerra. No és estrany trobar testimonis d'aquest fet. En una cabana, prop de Tàrrega, m'explicaven: "aquí, quan la guerra, van amagar-se molts dies disset persones, entre gent gran i canalla, que eren quatre famílies senceres". Si la cabana quedava dissimulada, com ho són moltes de volta, no hi havia perill, però si es veien a camp descobert, podien ser atacades per l'aviació, com es va donar efectivament.

Cabana de volta vista, inserida al marge. Construcció de pedra seca. La Mora (Segarra).

La mateixa cabana. Detall dels tascons afermant les pedres.

La collita del cereal

Les quadres s'utilitzaven al temps de recol·lectar els cereals. Com ja s'ha apuntat, tota la família es traslladava a viure prop de l'era -en expressió d'algun veí, "a estiuejar"- durant el mes i mig que durava la feina. Aquest trasllat massiu dels habitants d'un poble incloïa els animals domèstics i tot l'aviram, que s'establia dins de la tanca. Els pobles quedaven buits. La sega començava, doncs, a finals de maig, deixant els camps rapats i coberts de garberes sota el cel blau i lluminós del primer estiu. Després venia el batre, entre calors, suors i polsegueres. Un cop a la setmana es feia un viatge al poble per a portar-hi el gra, que es guardava a dins de les cases

en sitges o *botigues*, o encara llocs tan inversemblants com el buit de les escales. Després es tornava a la quadra amb tot el necessari per a la setmana. Gairebé no s'anava a comprar, ja que es consumia de la pròpia reserva alimentària. Les reserves més substancioses les proporcionava el porc, del qual es guardava el millor per a l'estiu: pernil i confitat. La cansalada era per

Sitja. Construcció de pedra i rajola. El Talladell (Urgell)

a l'hivern. A les quadres es menjava relativament bé i es bevia de l'aigua de les basses, de les quals se'n separava, en petits abeuradors de pedra, la corresponent als animals. Aquesta aigua no es desinfectava amb cap producte, solament es tenia la precaució de no recollir la que queia en la primera tronada de l'estiu, perquè es corrompia. En altres llocs es construïen pous o cisternes -també anomenades "aljubs"- vora la cabana. En acabar el batre, a cada casa es matava un pollastre. Era una festa important, ja que aquesta excel·lència culinària no es repetiria fins a Nadal. Després vindria la festa major, en molts llocs, a mitjans d'agost, que representava un canvi de temps en espera de la verema. La palla s'havia guardat a les pallisses, i la que no hi cabia es posava en palleres, que cap el nord del país impregnaven el paisatge rural. El cicle dels cereals, començat a la tardor, s'acabava aquí, excepte per a aquells que tenien dues o més eres, amb la qual cosa l'estada fora de casa es perllongava tot l'estiu, donant-se el cas de famílies que vivien al camp des del maig fins a l'octubre. Es pot dir que *estiuejaven* llargament.

El que ens queda d'aquell món

Tots aquests costums s'han anat perdent amb l'arribada de la mecanització. Aquest fenomen ha trencat rutines ancestrals de segles i segles. Ha estat un fet que ha canviat definitivament la forma de viure als pobles, on la pagesia era substancial en la seva activitat. Inclosos els qui es dedicaven als oficis manuals més necessaris, forners, barbers, ferrers... tots eren pagesos, ja que tots tenien propietats de la part d'algú. El progrés se'ls ha anat engolint. I amb ells s'han anat perdent formes de relacionar-se, de vestir, de cantar... que actualment podríem trobar en algun país mediterrani. A través del prisma turístic hi veuríem encara un món semblant al dels nostres avis. Les construccions segueixen el mateix camí, de manera que ja és ben difícil trobar-les en bon estat. O s'han modificat per treure'n algun profit, o van caient lamentablement per motius diversos. És clar que el camp no és un museu, però si aquesta arquitectura s'apreciés una mica com a patrimoni indubtable que és, aquest país podria presentar un panorama rural més valuós, tant per a nosaltres mateixos, que en podríem estar ben orgullosos, com per als forasters, que sens dubte, ho reconeixerien com tot allò que alhora és diferent i semblant aquí i allà, i que és l'expressió genuïna de cada país. Ja està bé que es facin festes com les d'Anglesola, que són l'homenatge a uns avantpassats amb els quals ens confonem per un dia. Però dins del que és possible, no hauríem de deixar perdre el que aquí encara queda del patrimoni arquitectònic. Ells ho trobarien a faltar.

Article publicat l'agost de 2007.